

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО НОТАРІУСА

LEGAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL RESPONSIBILITY OF A PRIVATE NOTARY

Ладіна Л.С., приватний нотаріус,
Аспірантка

Одеський державний університет внутрішніх справ

Веселов М.Ю., д.ю.н., доцент, с.н.с.,
професор кафедри державно-правових дисциплін

Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ

У статті розглядається специфіка та особливості професійної відповідальності приватних нотаріусів. Юридичної відповідальності приватного нотаріуса є предметом багатьох наукових дискусій, оскільки питання розмежування певних видів відповідальності залишається спірним, саме тому потребує ретельного дослідження та модернізації, зокрема дисциплінарна відповідальність приватного нотаріуса. В ході наукового дослідження автором було з'ясовано, що відповідальність приватного нотаріуса за правопорушення, пов'язані з його професійною діяльністю має специфічний характер, оскільки він не є суб'єктом трудових правовідносин, але відповідно до діючого законодавства у випадку вчинення ним протиправних діянь, до нього може бути застосовані такі заходи юридичної відповідальності, які, зазвичай, прийнято вважати проявом спеціальної дисциплінарної відповідальності. Приватним нотаріусом, відповідно до законодавства України, може бути особа, яка відповідає певним професійним критеріям та має певні професійні якості. Професійна відповідальність – це специфічний вид юридичної відповідальності, яка поєднує в собі елементи дисциплінарної та адміністративно-правової відповідальності та є реакцією на порушення професійних зобов'язань приватним нотаріусом.

В результаті наукового дослідження автор зробив висновок, що наявність такого виду заходів впливу на приватного нотаріуса, як анулювання свідоцтва, зупинення та припинення професійної діяльності приватного нотаріуса, котрі застосовуються до приватного нотаріуса в результаті допущення правопорушень при здійсненні професійної діяльності вказують на те, що зазначені види заходів впливу (відповідальності) відносяться до спеціальної професійної відповідальності, яка підпадає під адміністративно-правове регулювання.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, приватний нотаріус, професійна відповідальність, професійна діяльність приватного нотаріуса, заходи впливу, спеціальна дисциплінарна відповідальність.

The article examines the specifics and features of the professional responsibility of private notaries. The legal responsibility of a private notary is the subject of many scientific discussions, since the issue of distinguishing certain types of responsibility remains controversial, which is why it requires careful research and modernization, in particular, the disciplinary responsibility of a private notary. In the course of scientific research, the author found out that the responsibility of a private notary for offenses related to his professional activity has a specific nature, since he is not a subject of labor relations, but in accordance with the current legislation in the event of his committing illegal acts, such measures of legal responsibility may be applied to him, which are usually considered to be a manifestation of special disciplinary responsibility. According to the legislation of Ukraine, a private notary can be a person who meets certain professional criteria and has certain professional qualities. Professional responsibility is a specific type of legal responsibility that combines elements of disciplinary and administrative legal responsibility and is a reaction to a breach of professional obligations by a private notary public.

As a result of scientific research, the author concluded that the presence of such measures of influence on a private notary, such as cancellation of a certificate, suspension and termination of the professional activity of a private notary, which are applied to a private notary as a result of the commission of offenses in the course of professional activity, indicate that the specified types measures of influence (responsibility) refer to special professional responsibility, which is subject to administrative and legal regulation.

Key words: disciplinary responsibility, private notary, professional responsibility, professional activity of a private notary, influence measures, special disciplinary responsibility.

Основним напрямом адміністративної реформи, яка триває в Україні протягом останніх років, є утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тому курс на охорону прав, свобод та інтересів громадян, забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя нерозривно пов'язаний з підвищенням ефективності дії механізму адміністративно-правового забезпечення тих основних владних інститутів, які близькі до потреб та вимог людей. Однією з важливих складових адміністративної реформи є удосконалення організації та діяльності юстиції загалом і нотаріату в Україні зокрема [1, с. 151].

Юридичної відповідальності приватного нотаріуса є предметом багатьох наукових дискусій, оскільки питання розмежування певних видів відповідальності залишається спірним, саме тому потребує ретельного дослідження та модернізації.

Одним із напрямків вдосконалення адміністративно-правового регулювання юридичної відповідальності нотаріуса в Україні є вирішення питання щодо їх дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність, будучи видом юридичної відповідальності, полягає в обов'язку працівника,

який здійснив дисциплінарний поступок, нести відповідальність за свої протиправні дії в межах стягнень, встановлених трудовим законодавством [2, с. 357]. Дисциплінарна відповідальність нотаріуса має певні специфічні риси, але й має певні неузгодженості, які потрібно дослідити з метою уніфікації та конкретизації застосування цього правового інституту у соціальних відносинах.

За своєю суттю відповідальність нотаріуса виступає формою впливу держави на допущені порушення правових норм, посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи. Нотаріус відповідає за правомірність своїх дій не тільки перед особами, які звернулися за нотаріальною допомогою, але й перед суспільством в цілому [3, с. 56].

Науковець В. В. Серeda відзначив, що до найбільш характерних ознак дисциплінарної відповідальності слід віднести: її підставою є дисциплінарний проступок; за такий проступок передбачено накладення дисциплінарного стягнення; стягнення застосовує уповноважений на те орган (посадова особа) в порядку підлеглості; межі «дисциплінарної влади» цього органу (посадової особи) чітко встановлено правовими нор-

мами; службовець, на якого накладено дисциплінарне стягнення, може його оскаржити у вищий орган (вищий посадовий особі) або в суд; за один дисциплінарний проступок може бути накладено лише одне дисциплінарне стягнення [4, с. 19].

Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок, склад якого традиційно включає суб'єкт, суб'єктивну сторону, об'єкт і об'єктивну сторону. Дисциплінарним проступком визнано винне невиконання чи порушення нотаріусом обов'язків, установлених законодавством, або перевищення повноважень. Підставою для притягнення нотаріуса до дисциплінарної відповідальності можуть бути заяви та скарги громадян і юридичних осіб, листи й подання уповноважених державних органів судової влади, органів досудового слідства та посадових осіб, а також матеріали перевірки професійної діяльності нотаріусів Нотаріальною платою України. В Україні немає відповідних спеціалізованих нормативних актів, що містять вичерпний перелік порушень, за які нотаріус може понести відповідальність [5, с. 94–95].

Відповідно до законодавства України, яке регулює нотаріальну діяльність, дисциплінарна відповідальність державного та приватного нотаріуса мають певні відмінності.

Державний нотаріус, як наймана особа несе відповідальність за трудовим законодавством [6, с. 83], саме тому, що він є учасником трудових правовідносин і може притягатися до загальної дисциплінарної відповідальності. Відповідно до нотаріального законодавства до державного нотаріуса можуть застосовуватися спеціальні види стягнень за допущені правопорушення у сфері професійної діяльності.

Особливістю та ознакою спеціальної дисциплінарної відповідальності є характер дисциплінарного проступку як підстава для застосування дисциплінарного стягнення. Склад дисциплінарного правопорушення, який виступає підставою для застосування санкцій, не особливо відрізняється від загального, однак існують норми, що регулюють спеціальну дисциплінарну відповідальність, які містять особливості такого складу [7, с. 136].

Що стосується спеціальної дисциплінарної відповідальності нотаріусів, то питання про її існування є предметом дискусій, оскільки приватний нотаріус не перебуває у трудових правовідносинах чи у відносинах адміністративної підлеглості з іншим суб'єктом. При цьому, Закон України «Про нотаріат», на відміну від Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», не вживає термін «дисциплінарна відповідальність».

Оскільки в умовах сучасного способу організації українського нотаріату підконтрольність його виражається в системі перевірок, які здійснюються відповідними управліннями юстиції, звітуванню за результатами своєї діяльності, то відповідальність нотаріуса, особливо приватного, носить, очевидно, екзогенний, зовнішній характер і не передбачає практичних можливостей застосування до нього дисциплінарних санкцій. Приватний нотаріус «притягується» до відповідальності, головним чином, клієнтом, шляхом звернення до іншого нотаріуса або стягнення з нього сум відшкодувань завданої його неправомірними діями шкоди. Тому видається необхідним розробка та нормативне оформлення форм дисциплінарної відповідальності нотаріусів та форм контролювання їх як з боку органів юстиції, так і з боку Нотаріальної палати з чітким розмежуванням їх компетенції у визначеній сфері [8, с. 121].

Отже, відповідальність приватного нотаріуса за правопорушення, пов'язані з його професійною діяльністю має специфічний характер, оскільки він не є суб'єктом трудових правовідносин, але відповідно до діючого законодавства у випадку вчинення ним протиправних дій, до нього може бути застосовані такі заходи юридичної від-

повідальності, які, зазвичай, прийнято вважати проявом спеціальної дисциплінарної відповідальності.

Відповідно до аналізу Закону України «Про нотаріат» [9], Порядку застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України [10], Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [11], можемо констатувати, що за вчинення правопорушень, пов'язаних з професійною діяльністю, до приватного нотаріуса може бути застосовано:

- 1) зупинення нотаріальної діяльності;
- 2) припинення нотаріальної діяльності;
- 3) анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю;
- 4) зауваження;
- 5) попередження;
- 6) тимчасове блокування доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;
- 7) анулювання доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав.
- 8) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Заходи, які мають тимчасовий характер, та такі, котрі застосовуються за незначні правопорушення – зауваження та попередження, не викликають запитань щодо їх застосування. Натомість такі як, зупинення, припинення нотаріальної діяльності та анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю потребують ретельного вивчення.

Крім того, такий вид відповідальності, як анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю передбачено Законом України «Про нотаріат», Порядком застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України та Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», які мають адміністративно-галузевого приналежності, що дає підставу вважати, що такий вид стягнення не можна повною мірою віднести до дисциплінарного стягнення.

Важливою особливістю дисциплінарної відповідальності є те, що вона настає в результаті порушення трудової дисципліни, тобто невиконання або неналежного виконання працівником своїх трудових обов'язків, але не включає в себе покарання за завдання шкоди іншим особам. Інакше кажучи, дисциплінарна відповідальність існує у взаємовідносинах між органом, що надав особі право займатися нотаріальною діяльністю, та нотаріусом, у межах їх трудової взаємодії. Таким чином, як зазначає О. В. Коротюк, застосування до нотаріуса таких заходів стягнення, як анулювання свідоцтва, зупинення або припинення професійної діяльності, тягне за собою професійні обмеження особи, яка займає посаду нотаріуса, що означає покарання її як працівника, але не як правопорушника. Останнє, слушно підкреслює вчена, видається можливим у рамках адміністративної та кримінальної відповідальності [12 с. 224]. Наведена думка вченої видається нам цілком переконливою та дає підґрунтя вважати, що у випадку допущення приватним нотаріусом порушень, пов'язаних з професійною діяльністю, він може бути притягнутий до особливої форми відповідальності – професійної відповідальності, яка підпадає під адміністративно-правове регулювання.

Такий вид заходів впливу не можна цілковито розглядати як абсолютний прояв адміністративної відповідальності, оскільки адміністративна відповідальність визначається як передбачений чинним адміністративним законодавством вид юридичної відповідальності, яка

настає за вчинення адміністративного проступку і полягає у накладенні органами адміністративної юрисдикції в особливому процесуальному порядку на правопорушників адміністративних стягнень, завдяки чому реалізується обов'язок особи, що вчинила адміністративний проступок, перетерпіти передбачені законодавством обмеження матеріального, морального та організаційного характеру.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит, отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю та склав присягу нотаріуса. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (крім реабілітованої особи), особа, дієздатність якої обмежена, або особа, визнана недієздатною. Крім того, в зазначеному Законі також зазначається, що нотаріус – це особа, яка здійснює нотаріальну діяльність або незалежну професійну нотаріальну діяльність [9]. Саме тому можемо стверджувати, що встановлені законодавством вимоги, яким повинна відповідати особа, яка бажає отримати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, повинна володіти певним набором професійних якостей та виконання ним виключно професійної діяльності, яка належить тільки нотаріусу.

На сьогоднішній день правова категорія «професійна відповідальність» не є достатньо дослідженою у вітчизняних наукових працях. Втім не можна категорично заявляти, що до цього часу не було жодних спроб винести цю категорію на загальне наукове обговорення. У наукових колах поняття «професійна відповідальність» ставала предметом наукової уваги за окремими професійними напрямками. Наприклад, у 2021 році Л. Ю. Чекмарьовою була публічно захищена дисертація за темою «Страховання професійної відповідальності адвоката». У даній

праці авторка наводить одне з визначень поняття «професійна відповідальність» (запропоноване С. Л. Сотниковим), зазначаючи, що під ним слід розуміти застосування до суб'єкта, який здійснює в рамках своєї спеціалізації професійну діяльність, у зв'язку з одержанням негативного результату такої діяльності, що виражається у заподіянні шкоди, санкцій у формі відшкодування збитків, виплати неустойки та компенсації моральної шкоди» [13, с. 79]. На підставі цього авторка формує дуже схоже визначення поняття «професійна відповідальність адвоката». Проте, якщо взяти за основу наведену дефініцію для формулювання визначення професійної відповідальності приватного нотаріуса, воно не зовсім коректно вклавтиметься у розкриття особливостей професійної діяльності останнього.

Професійну відповідальність приватного нотаріуса можна розглядати як здатність звітувати за результати своєї професійної діяльності, одержувати на підставі такої звітності позитивні чи негативні оцінки своєї професійної діяльності та зазнавати заходів державного примусу, у тому числі у вигляді обмеження доступу до професії. Це специфічний вид юридичної відповідальності поєднує в собі елементи дисциплінарної та адміністративно-правової відповідальності, який є реакцією на порушення професійних зобов'язань приватним нотаріусом та полягає у покладенні на нього обов'язку понести несприятливі наслідки, пов'язані з обмеженнями частково чи повністю здійснювати свою діяльність чи виконувати інші делеговані державою послуги.

Анулювання свідоцтва, зупинення та припинення професійної діяльності приватного нотаріуса тягне за собою такі негативні наслідки в результаті застосування державного примусу, які унеможливають реалізацію права на працю в межах наявної професії (спеціальності). Саме такі обмеження, котрі застосовуються до приватного нотаріуса в результаті допущення правопорушень при здійсненні професійної діяльності вказують на те, що зазначені види заходів впливу (відповідальності) не можуть бути заходами дисциплінарної відповідальності, а відносяться до спеціальної професійної відповідальності, яка підпадає під адміністративно-правове регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2015. 206 с.
2. Дмитренко Ю. П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
3. Святецька І. В. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. Мала енциклопедія нотаріуса : наук.-практ. журнал. 2013. № 2 (68). С. 56–59.
4. Середа В. В. Дисциплінарна відповідальність: поняття, принципи та види. Університетські наукові записки. 2014. № 1 (49). С. 18–25.
5. Нелін О. І. Юридична відповідальність нотаріуса: теоретичний аспект і практичні виміри. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2015 № 2. С. 89–96.
6. Хімченко С. В. Характеристика цивільної відповідальності нотаріуса. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 3. С. 83–85.
7. Васечко Л. О., Шевченко В. О. Спеціальна дисциплінарна відповідальність: особливості нормативного регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022, № 1. С. 135–138. URL: http://www.isej.org.ua/1_2022/32.pdf
8. Бондарева М. В. Протидія криміналізації економіки засобами нотаріату. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 118–122.
9. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Дата оновлення: 09.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 17.09.2023).
10. Порядок застосування заходів стягнення за порушення Правил професійної етики нотаріусів України: рішення РАДИ НПУ від 09.09.2021 р., протокол № 87. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2021/10/stiagnennia2021.pdf>. (Дата звернення 04.10.2023 р.)
11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. Дата оновлення 03.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/conv#Text>. (Дата звернення 24.09.2023).
12. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 641 с.
13. Чекмарьова Л. Ю. Страховання професійної відповідальності адвоката: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2021. 210 с.